

FTAHP13.91

<https://doi.org/10.63051/kos.2024.3.83>*¹Әшім Б.Ә. ²Бұрханов Б.

^{1,2} ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,
Алматы, Қазақстан
E-mail: ¹ashim.baglan@gmail.com, ²burkhanov.b@inbox.ru

МОҢҒОЛИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАЗАҚ НЕКРОТОПОНИМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ (XIX Ғ. ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ – XXI Ғ. БІРІНШІ ШИРЕГІ)

Аңдатпа. Мақала Қазақстан мен Моңғолия қазақтарының жерлеу ескерткіштерін (некротопонимдерін) зерттеуге арналған. Бұл ретте Моңғолия туралы айтатын болсақ, әңгіме қазіргі таңда осы елдің қазақтарының басым көпшілігі тұратын батыс өңірлері болып табылады. Аталмыш кезеңде ұйымдастырылған әртүрлі экспедициялардың барысында Қазақстан мен Моңғолияның тарихы, географиясы, этнографиясы, сондай-ақ топонимикасы бойынша мол материалдар жинастырылды. Сонымен қатар, біз қарастырып отырған тақырып аясында ғылыми экспедициялар мен жеке зерттеушілердің сапарлары арнайы топонимикалық сипаттан гөрі, Моңғолия мен Қазақстан өңірлерінің тарихы мен географиясын, сондай-ақ этнографиясын жалпы зерттеу аясында жүзеге асырылғанын атап өткен жөн. Бұл мақаланың мақсаты Қазақстан мен Моңғолия қазақтарының некротопонимдерін зерттеудің мазмұны мен негізгі бағыттарын талдау болып табылады. Зерттеу жүргізу барысында факторлық және диахрондық талдау әдістері, сонымен қатар синтез әдісі қолданылды. Осы мәселені зерттегенде авторлар қазақ некротопонимдерін зерттеу қазақтардың дәстүрлі мәдениетін, атап айтқанда, жерлеу рәсімдерін зерттеудің бір бөлігі ретінде жүргізілді деген қорытындыға келді. Жиналған материал дәстүрлі қазақ қоғамында некротопонимдердің әртүрлі таза практикалық және этномәдени қызметтер атқарғанын көрсетеді. Соның ішінде, халықтың тарихи жадын сақтау (тарихи оқиғаларды еске түсіру), адамдардың ұлан-ғайыр дала кеңістігінде жүріп-тұруы кезінде жер бетінде бағдарлану, қазақтардың ата-баба территориясының шегін белгілеу және т.б. функциялары туралы мәліметтер қарастырылды.

Алғыс: Мақала ҚР ҒЖБМ Ғылым комитетінің «Орталық Азияның тарихи географиясы» (ЖТН BR21882416) ғылыми жобасы аясында дайындалды.

Түйін сөздер: Моңғолия қазақтары, қазақ диаспорасы, қазақ некротопонимдері, зираттар, жерлеу ескерткіштері, ғылыми экспедициялар, дәстүрлі мәдениет.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының мәліметтеріне сәйкес, 2024 жылдың басындағы жағдай бойынша, Қазақстанда 20033842 кісі тұрады, соның ішінде қазақтар ел-жұрттың 70,9%-ын құрайды (Численность населения..., 2024). Қазақтардың басым көпшілігі Қазақстанда өмір сүргенімен, бірнеше миллион қазақ шекаралас елдерде, сондай-ақ Түркия мен Орта Шығыс елдерінде тұрады. Атап айтқанда, 1990 жылы олардың Моңғолиядағы саны 120 мыңға жетті (Ковальская, Хизат, 2012: 56). Қазіргі тарих ғылымында «некротопоним» ұғымы некрополь, пантеон, қорым, зират сияқты географиялық объектілерді қамтиды³ (Майоров, 2010: 90–91).

³ «Некротопоним» терминін ресей ғалымы М.В. Майоров ұсынған. Өзінің 2010 жылы шыққан «Некротопоним как новый термин в ономастике» («Некротопоним ономастикадағы жаңа термин ретінде») мақаласында ол некротопонимге мынадай анықтама берді: «... бұл кабірлерге ғана емес, ескерткіштануға

Тарихи ескерткіштердің әлеуметтік және ғылыми маңызы зор. Әлеуметтік жақтан қарағанда, некротопонимдер жергілікті тарихтың ажырамас бөлігі болғасын, бұлар өскелең ұрпақты Отан сүю рухында тәрбиелеуге ықпал етеді. Ғылыми тұрғыдан қарайтын болсақ, некротопонимдер саласындағы зерттеулер тарих және этнология ғылымдарының өзекті әрі даулы ғылыми мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Мысалы, қазақ халқының этникалық территориясын нақты көрсететін сенімді әрі шынайы ғылыми дәлел болып, Қазақстанның аумақтық тұтастығын қамтамасыз ететін ғылыми «қару» болып табылады. Алайда, өкінішке қарай, біз көтерген мәселе қазіргі ғылыми еңбектерде жан-жақты зерттелмей қалды. Зерттеу Қазақстан мен Батыс Моңғолияны қамтиды.

Материалдар мен зерттеу әдістері

Мақаланы жазу барысында бірнеше топқа жататын деректер пайдаланылды. Біріншіден, орыс зерттеушілерінің XIX ғ. екінші жартысы – XX ғ. бас кезеңіне жататын далалық және экспедициялық мәліметтері болып табылады. Екіншіден, қазақ зерттеушілері (соның ішінде осы мақала авторларының бірі Б.Ә. Әшімнің) 2018 және 2023 ж. проф. С.Е. Әжіғалидің жетекшілігімен Моңғолия мен Солтүстік Қазақстанда жинаған этнографиялық-этноархеологиялық материалдарының кейбір нәтижелері қамтылды. Бұлардың эмпирикалық материалдарды қамтитын еңбектері ең алдымен нақтылығы әрі шынайылығымен құнды. Үшіншіден, өлкетанушылар жинаған этнографиялық, археологиялық һәм табиғаттанушылық материалдар пайдаланылды. Қосымша деректер ретінде қазіргі зерттеушілердің біздің тақырыбымызға қатысы бар кейбір аспектілерді қамтитын еңбектері пайдаланылды. Зерттеу әдістері туралы айтатын болсақ, ең алдымен зерттелініп жатқан әртүрлі тарихи үрдістер мен құбылыстардың жалпылама сипатын айқындап, бұлардың ішкі мазмұнын ашуға мүмкіндік беретін *факторлық талдау* әдісі қолданылды. Ал осы жұмыста қолданылған *диахрондық талдау* әдісі үрдістің немесе құбылыстың белгілі бір мерзімнің ішінде өзгеруін зерттеуді көздейді. Нәтижесінде бұлардың әр алуан тарихи кезеңдерде орын алған ерекшеліктерін анықтауға болады. Жалпығылыми әдіс болып табылатын *синтез* талдау барысында анықталған қасиеттер мен сипаттарды біріктіріп объектіні танып білуге мүмкіндік береді.

Тақырыпты зерттеу дәрежесі

Қазіргі таңда қазақтың жерлеу кешендеріне арналған мәселелер бірқатар қазақ және ресей зерттеушілерінің мақалаларында баяндалады (Кошман, 2022: 76–95; Мусагажинова, 2015: 134–136; Смагулов, 2002: 61–64; Ахметова, Толпеко, 2018: 288–296; Ахметова, Толпеко, 2022: 160–172). Бірақ олардың еңбектерінде біз көтерген мәселенің кейбір аспектілері ғана зерттеледі деп айтуға болады. Мысалы, Ш.Қ. Ахметова мен И.В. Толпеконның «Детский погребальный обряд казахов юга Западной Сибири» («Батыс Сібір оңтүстігі қазақтарының баланы жерлеу рәсімі») (Ахметова, Толпеко, 2022: 160–172) жұмысы қазақтың дәстүрлі мәдениетіне арналған. Алайда осы мақалада нәресте-сәбилерді көмудің мазмұны мен негізгі ерекшеліктері талданғанымен, сонда біздің тақырыпқа байланысты топонимикалық аспектінің бар екенін көріп отырмыз. Атап айтқанда, авторлар Омбы қаласынан оңтүстікке қарай орналасқан бір зираттың «Қайыр Ықсан» («Хаир Ихсан») деген атауын келтіреді (Ахметова, Толпеко, 2022: 163). Ал тағы бір басқа мақаласында Ш.Қ. Ахметова мен И.В. Толпеко Омбы облысының Павлоградка ауданындағы «Ұку-Куған» деп аталатын бір бейітті зерттегендерін баяндайды (Ахметова, Толпеко, 2018: 291). А.А. Мусагажинова өзінің «Этноархеологический метод в изучении погребального обряда казахов

тікелей байланысты әдет-ғұрыптарға, сондай-ақ басқа да процестерге қатысы бар көптеген географиялық объектілерді қамтитын бір топ атау». Сонымен қатар, «некротопоним» сөзі қазіргі заманғы және ескі зираттар, некрополь, пантеон, мемориалдық қорым, эпиграфикалық ескерткіш, таңбасы һәм естелік тақта, дегенді білдіреді (Майоров, 2010: 90–91).

Павлодарского Прииртышья» («Павлодар өңірі қазақтарының жерлеу рәсімін зерттеудегі этноархеологиялық әдіс») (Мусагажинова, 2015: 134–136) еңбегінде қазақ зираттарын зерттеу методикасын «Әуликөл» атты кешеннің мысалында көрсетеді (Мусагажинова, 2015: 135). Топонимика мәселесінің кейбір аспектілері Т.В. Кошман, М.К. Хабдулина және А.Т. Дукомбайевтің Астана қаласының аумағындағы бейітке арналған мақаласында да қозғалады. Атап айтқанда, осы мақалада жерлеу кешенінің атауы беріледі (Кошман, Хабдулина, Дукомбайев, 2022: 76–80). Жалпы алғанда, Солтүстік Қазақ жазығындағы жерлеу кешендері жайлы жазған авторлар зираттарды топонимикалық нысан емес, этнографиялық немесе этнографиялық-археологиялық кешен деп зерттеді. Бұл зиратты зерттегенде оны этнография немесе археология объектісі ретінде зерттеуді де қажет етсе керек. Яғни іс жүзінде мәселенің топонимикалық аспектілері зерттелмей қалды деп айтуға болады. Ал енді революцияға дейінгі кезеңде Солтүстік Қазақ жазығында орналасқан қазақтың жерлеу ескерткіштеріне қатысы бар зерттеулер туралы айтатын болсақ, қазіргі ғалымдар бұларды сөз арасында айтып сонымен шектеледі.

Талдау

Моңғолиядағы қазақтар туралы айтатын болсақ, бұл ретте Г.Е. Грумм-Гржимайлоның «Батыс Моңғолия мен Ұрыңқай өлкесі» («Западная Монголия и Урянхайский край») деген еңбек ерекше маңызға ие (Грумм-Гржимайло, 1914). Осы еңбекте автор қазақ қыстауларының жанында орналасқан қазақ зираттарына байланысты кейбір мәліметтер келтірді. Бірақ өкінішке қарай, Г.Е. Грумм-Гржимайло осы мәселе жөнінде жалпылама сипаттаумен ғана шектеліпті. Соған қоса осы автор да жерлеу кешендерін топонимика тұрғысынан емес, этнографиялық және шаруашылық жақтан шолып шықты (Грумм-Гржимайло, 1914: 261). Жоғарыда айтылғандай, 2018 жылы қазақ этнографтары мен археологтары Батыс Моңғолияда (Баян-Өлгий аймағы) жүргізген этнографиялық-археологиялық жұмыстары барысында ерекше атаулары бар қазақ зираттарын зерттеді («Ақ арал», «Жамантөбе», «Көкадыр-1», аумағында 50 шақты бар «Қараңғыты-4», «Кенен» зираттары, «Кіші таңбалы» кешені, «Мешітсай», «Бақсы Есік» некропольдері және т.б.). Аталған жұмыстар атқарылған кезде географиялық орналасуы, планиграфия және т.б. мәселелер талданды.

Ресей империясындағы қазақ некротопонимдерін зерттеуді айтқанда, XVIII ғ. бастап Ресейде Қазақ өлкесіне қатысты іргелі еңбектер жарық көргенін айта кету жөн. Өйткені Қазақ даласын Ресей империясына қосу барысында орыс зерттеушілері мен билік өкілдері қазақ халқының этнографиясы мен тарихы, қазақ жерінің географиясы мен табиғаты сынды мәселелерді зерттеуге кірісті. Ал XIX ғ. аяғына қарай қалың қауымға арналған жалпылама энциклопедиялық басылымдар да шыға бастады. Атап айтқанда, 1885 жылы жарияланған «Живописная Россия» («Күлпырып жатқан Ресей») деген көптомдық еңбектің «Русская Средняя Азия» («Орыстың Орта Азиясы») атты 10-томында қазақтың қабір ескерткіштеріне көңіл бөлінген. Сонда, Нұра өзенінің бойында, оның сағасынан 27 шақырымдық жерде Ботақай қабірі орналасқан... Қаракенгір өзеншігінің жиегінде есімі қазақ аңыздарында белгілі болған Жансейіт батырдың қабірі бар... Сол сияқты қазақ тәуелсіздігінің қорғаушысы болған тағы да бір батырдың қабірі аталған өзеншіктің бойында орналасқан және Жыға хан қабірі деп аталады. Дәл сол есімі қазақ тарихында белгілі Алаша ханның да Кеңгірдің бойында орналасқан қабір ескерткішінің қалдықтары тамаша көрінеді, делінген (Живописная Россия..., 1885: 26). Яғни орыс зерттеушілерінің қазақ ескерткіштерінің тарихи маңызына ерекше мән бергендерін көруге болады. Қазақтың дәстүрлі жерлеу ескерткіштеріне арналған мәліметтер 1903 жылы жарық көрген «Россия: полное географическое описание нашего Отечества» (Ресей: Отанымызды география тұрғысынан толық сипаттау) атты іргелі еңбекте де келтіріледі. Авторлардың айтуынша, «өлікті жерлеу үшін, көп жүретін даңғыл жолдардың

бойындағы жерді және міндетті түрде төбе, шоқы немесе тау таңдалады; солай марқұмдарға құрмет көрсетіледі. Қабір үсті ескерткіштердің пошымы әртүрлі болып келеді; басым көбі шымнан салынған, бірақ Алаша хан, Көрпеш және Абылай сынды мавзолейлер де кездеседі. Қазақтар киелі орын деп қабірлерге ерекше құрмет көрсетеді» (Россия..., 1903: 220). Осы жайт бұрын, яғни 1879 жылы қазақтың дәстүрлі мәдениетіне, әдет-ғұрыптарына арнап шығарылған «Народы России. Киргизы» («Ресей халықтары. Қазақтар») іргелі басылымында да құрмет көрсету жөнінде былай айтылады: қазақтар «далада өсіп тұрған жалғыз ағашқа, ұлан-ғайыр жазықта жатқан ерекше тасқа, ішінде мөлдір бұлағы ағып жатқан тау үңгіріне және батырлар жерленген орындардың барлығына дерлігі құрмет көрсетеді. Қазақтар батыр жерленген бейіттің жанынан аттан түсіп намаз оқымай, өтпейді...» (Народы России..., 1879: 12, с. 37–38).

1878 жылы Императорлық Орыс географиялық қоғамы Батыс Сібір бөлімінің ұсынысы бойынша И.Я. Словцов Қазақ даласы солтүстік бөлігінің Есіл өзенінің оң жағалауы және Ертістің сол жағының арасында орналасқан аумақты зерттеп шықты⁴ (Словцов, 1881). Сапар барысында И.Я. Словцов қазақтың зираттарын атап өтіп, халық арасында оған байланысты наным-сенімдеріне көңіл аударады: «ерте заманнан келе жатқан аңыз-әпсанаға толы тау үңгірлерді, тарихи тұлғалардың бейіттерін қазақтар бүгінгі күнге дейін киелі деп санайды» (Словцов, 1881: 39).

Некротопонимдерге байланысты кейбір мәліметтер В.К. Шнэнің 1894 жылы жарияланған «Ақмола облысы көшпелілерінің қыстаулары және басқа да тұрақты құрылыстары» («Зимовки и другие постоянные сооружения кочевников Акмолинской области») мақаласында келтіріледі. Оның осы жұмысы негізінен қазақ қыстауларына арналғанымен, қабір үсті ескерткіштеріне де қатысты материалдар қамтылған: «далада жалғыз орналасқан бейіттер – бай қазақ немесе кезінде әйгілі би болған, сондай-ақ жай ғана жақсы адам жерленген мазар болып табылады; осындай белгілі тұлғалар ғана бөлек, жолдың бойында, ерекше жерлерде орналасқан ...» (Шнэ, 1894: 39). Мысал ретінде автор Петропавлдан 22 шақырымдық жерде жерленген Байғабыл Бұқаевқа тиесілі мазарды келтіреді (Шнэ, 1894: 15–16).

1898 жылы жазда (маусым-тамыз айларында) Орыс географиялық қоғамы Батыс Сібір бөлімінің, сондай-ақ Мәскеу әуесқой жаратылыстанушылар қоғамының тапсырмасы бойынша, орыс зерттеушілері Ақмола облысы Омбы уезінің оңтүстігінде Сілетітеңіз, Теке және Қызылқақ сияқты көлдер орналасқан территорияны «географиялық әрі арнайы зоологиялық» тұрғыдан зерттеп шықты (Берг, Елпатьевский, Игнатов, 1898; Берг, Игнатов, 1901). Осы экспедицияның барысында некротопонимдерге байланысты біршама мәліметтер жиналғанын байқауға болады. Атап айтқанда, авторлар «екі жерде (Сілетітеңіз көлінің шығыс жағалауында, Қарақоға қыстағының жанында және көлдің солтүстік-батыс жағалауында, Бестөбе шоқыларының бірінде) төрт бұрышты қоршаулары жасыл бояумен сырланған ағаш шарбақ қабірлерді көрдік; бұларды орыстың кішкентай шіркеуіне ұқсатып жасағандарына еш күмән жоқ» (Берг, Игнатов, 1901: 86) деп жазды. Осы зерттеуде қазақтың жерлеу кешендеріне қатысты топонимикалық атаулар берілген: «Мысал ретінде оңтүстік жақтан Қызылқақ көліне құйылатын Жұсамбайсай өзеншігінің жиегіндегі Сұлтан Нұрар қабірін көрсетуге болады. Сілетітеңіз көлінің солтүстік жағалауында Жарқайың тоғайына жақын жерде Өлмесек орналасқан; ол өте ескі көрінеді...» (Берг, Игнатов, 1901: 85).

Соғыс жылдарынан кейін қазақтың жерлеу кешендерін зерттеуге үлесін қосқан омбылық өлкетанушы С.Р. Лаптев болды. Оның Солтүстік Қазақ жазығы аумағында тұратын қазақтардың дәстүрлі мәдениетіне қатысты мәліметтерді қамтитын жол естеліктері (мысалы,

⁴ 1897 жылы И.Я. Словцовтың осы мақаласы толықтырылып қайтадан жарияланды (Словцов, 1897; Катанасев, 1897)

қазақтардың зиратқа байланысты наным-сенімдері) һәм сапар кезінде өзі түсірген фотосуреттер қазақтың жерлеу рәсімін зерттеу үшін өте құнды эмпирикалық материал болып табылады (Омбы облысы Мемлеттік тарих архиві. 2118-қ. 1-т. 28-іс; 34-іс; 1-сурет). Бірақ, өкінішке қарай С.Р. Лаптев далалық зерттеулері барысында зираттың атауларына қатысты мәліметтерге аса көңіл аудармаған.

1-сурет. Даладағы қазақ зираты. «1957 жылы жаздығүні Қазақстанның солтүстік-шығыс жағына жасалған сапар» (фотоқұжаттар) (Омбы облысы Мемлеттік тарих архиві. 2118-қ. 1-т. 34-іс. 10-п.).

Соңғы жылдары Қазақстанның солтүстік өлкелерін кешенді зерттеу жұмыстары қолға алына бастады. Соның ішінде, этнографиялық ескерткіштану бағыты аясында некротопоним, эпоним сынды тарихи төл атауларға да мән берілуде. 2023 ж. маусым және шілде айларында мақала авторларының бірі Б.Ә. Әшімнің қатысуымен, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ұйымдастыруымен Солтүстік Қазақстан облысында «Солтүстік Қазақстан этноархеологиялық экспедициясы» (СҚЭАЭ) зерттеу жұмыстарын жүргізді. Экспедицияның басты мақсаты аталған өңірдің жылжымайтын тарихи-мәдени ескерткіштерін және этнографиясын зерттеуге арналды. Әсіресе, ауыл төңіректерінде орналасқан, кейбірі шалғайда жатқан ХІХ–ХХ ғ. жататын қазақ ескерткіштерін (зираттар, қорымдар және қыстаулар) іздеп табу, тіркеу және зерттеу, өңірдегі аудандық мұражайлардың ерекше жәдігерлерін фототіркеу, суретін салу, жергілікті информаторлардан этнографиялық мәліметтер жинақтау болды. Экспедицияның маршруты Солтүстік Қазақстан облысының Қызылжар, Мағжан Жұмабаев, Ақжар, Уәлиханов, Тайынша, Айыртау, Шал ақын аудандарын қамтыды. Алайда, осы мақалада Қызылжар және Мағжан Жұмабаев аудандарында жүргізілген зерттеу жұмыстарының кейбір нәтижелері ғана баяндалады (айта кету керек, келешекте Солтүстік Қазақстан экспедициясының нәтижелері туралы арнайы мақала жарияланатын болады).

Экспедиция барысында жергілікті информаторлар өлкедегі қазақтардың біршама көне зираттары жөнінде берген мәліметтер бойынша қазақтың жерлеу кешендері зерттелді. Атап айтқанда, Жамбыл ауданына қарасты Благовещенка ауылынан батысқа қарай 7–8

шақырымдық жерде орналасқан «Толыбай» деп аталатын қорымда Толыбай Дәленұлы (Толыбай сыншы, 1603 ж.), Қожаберген Толыбайұлы (Қожаберген жырау, 1763 ж.), Қарабас, Асқап, Шақшақ, Жанкісі, Салғара, Маманай, Дәстем сал жерленген. Сол аудандағы Петровка ауылан батысқа қарай 4–5 шақырым қашықтықта керейдің көшебе руына тиесілі «Бертис» атты қорымы да орналасқан.

Кейбір зираттардың атаулары тарихи тұлғалардың өмірі мен қызметіне арналған. Мысалы, Петровка ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 2–3 шақырымдық жерде орналасқан Баянбай қорымының атауы Абылай хан заманында өлкенің шорасы болған Баянмен байланысты.

Қызылжар ауданы Соколовка ауылының маңында ескі үлкен мұсылман қорымы орналасқан. Бұл қорымда ел ішіндегі мәліметтер бойынша 400 ж. бұрын жерлене бастаған. Осы күнге дейін қорымда жергілікті халық қайтқан туыстарын жерлеп келеді. Сонымен қатар жоғарыда белгіленген территорияда басқа да зираттардың орналасқанын айту жөн (Мағжан Жұмабаев ауданындағы Аралағаш қорымы; Петровка, Астраханка төңірегіндегі Жұбан қорымы, Қызылжар төңірегіндегі Елсау зираты, Қызылжар қаласының маңындағы Дәулеткелді, Бәйтерек қорымдары (Дүйсенбі қажы), Боголюбово ауылы жанындағы Өрнек қорымы, Арқан ауылы қорымдары және т.б.). Негізінен осы экспедиция барысында тіркелген қорымдар көне кезеңге тән болғанымен, құлпытастары сақталмаған, барлығы дерлігі төбе күйіндегі іздері қалған. Тек Дәулеткелді қорымында сақталған араб графикада жазылған бір құлпытас 1912 жылға жатады.

Мазмұнды мәлімет берген информатор Баян батырдың 6-шы ұрпағы Зейнолла Олжабаев қазақтың ескі зираттарын картадан көрсетіп, Баян батырдың ұрпақтары және ертедегі қазақ ауылдарының атаулары жөнінде құнды мәліметтер айтты. Оның сөзінше, Жұмабаев ауданының Аралағаш ауылында көне зират бар. Ол зиратта батыр Баянның ұрпақтары жерленген. Батыр Баянның алты баласы болған: Бұлан, Құлжан, Қарақол, Тасыбай, Құлтерек және Бәйтерек. Олардың бәрі дерлігі Аралағаш ауылында орналасқан ескі зиратта (қазір «Аралағаш» зираты деп аталады) жатыр. Бұланнан тараған алты баласы да (Байтоқа, Жантоқа, Мұсабай, Жылқыбай, Малыбай, Талыбай) Аралағаш зиратында жерленген. Оның Байтоқа ұлы би болған. Сондай-ақ, Аралағаш зиратында ертеде он шақты үй болған қарауыл руынан Домалақтың (шын есімі Нысанбай/Нысаналы) Омары, Жиенбай, Жүкен, Шәрім Қожабайлар (Қозған руы) жатыр. Сонымен қатар, Баян батырдың жерленген орнын көп жылдар ізденгендігін айтып, ол туралы былай дейді: Баян батыр 1714–1771 жж. аралығында өмір сүрген. Батырдың зираты Қарағанды облысы Шет ауданының Қарабұлақ ауылының маңындағы Сары-Баян жотасынан табылды. Қорымда 60–70 сарбаз жерленген. Қорымның ұзындығы 80–90 м, ені 4–5 м шамасында. Жергілікті халық арасында осы күнге дейін Баян батырдың зираты деп киелі жер ретінде саналып келген, дейді. Әрине, біз бұны ғылыми негізделген деректерінсіз толыққанды қуаттай алмаймыз. Бұл жерде біз информатордың мәліметі ретінде ғана ұсынып отырмыз. Негізінен мұндай мәселені ғылыми негізде кешенді зерттеу арқылы ғана толық айқындалады. Бұл мәселені келешекте толыққанды кешенді түрде зерттеу қажет екенін атап айтқымыз келеді.

Экспедицияның барысында Мағжан Жұмабаев ауданына қарасты ауылдардың төңіректерінде орналасқан, кейбірі шалғайда жатқан қазақ зираттары, қорымдары есепке алынды. Ең алдымен, ауданның оңтүстік-батыс бөлігіндегі Ганькино ауылынан оңтүстікке қарай 5,4 шақырымдық жерде, Половинное көлінен батысқа қарай орналасқан қазақ зираты тіркелді. Зираттың орналасу жоспарына қарағанда біршама ірі болғанға ұқсайды, оңтүстік-шығыс бөлігі қазіргі заманғы шағын бейіттер болса, ал зираттың басым бөлігін ескі бейіттердің төбешік үйіндісінің іздері шоғырланған (2-сурет).

2-сурет. Қазақ зираты. Жоғарыдан жалпы көрінісі

Зиратты жағалай терең ор қазылған. Зираттың қазіргі заманғы бөлігінде (1930–1970 жж.) арғынның қаракесек, қозған, құлсары, қарауыл, найманның бағаналы руларының өкілдері жерленген. Ескі бөлігінің молалары жоғарыда айтып өткеніміздей, төбе үйіндіге айналған іздері ғана қалған. Информаторлардың айтуынша, бұл маңдағы көне құлпытастар колхоздастыру кезеңінде қора, диірмен т.б. салу кезінде фундаментке жұлып алынып салынған, кейін тың игеру кезеңінде де бұзылып ескі мола орындарының көбі жыртылып, егін егіліп кеткенді-міс. Дегенмен, зираттың солтүстік, солтүстік-шығыс бөлігінде XX ғ. басына жататын қызғылт граниттен қойылған, әйел адамға тиесілі жалпақай араб эпиграфикалық жалғыз құлпытас сақталған (3-сурет).

3-сурет. Қазақ зираты. 1917 ж. құлпытас. Суретті түсірген Б. Әшім

Құлпытастың жоғарғы бөлігі сынған, қалған бөлігі құлап қалмас үшін жергілікті тұрғындар жан-жағын темірмен бекітіп, құрсаулап қойған. Құлпытастың батыс бетінде араб жазуы қашалып, жоғарғы бөлігінде үш мұнаралы етіп, ұшар басында айшықтары бар мешіттің суреті салынған. Оның төртқұлақ түрінде жасалған темір қоршауына 30 жуық ақтық (ақ мата) байланған. Зираттан оңтүстік-шығысқа қарай Қызылту сайында, Хлеборобное ауылының оңтүстік-батысында 7,3 шақырымдық жерде Қызылту зираты (GPS т. 7) зерттелді. Зираттың орналасуы, шығыстан батыс бағытта созылып жатыр. Әдеттегідей зиратты жағалай екі қатар етіп ор қазылған. Шығыс бөлігінде татар молалары, батыс бөлігінде қазіргі заманғы қазақ бейіттері шоғырланған (1940–2012 жж.). Онда арғынның қанжығалы, бабасан, баба, қаракесек, есентаңырық және уақ руларының өкілдері жерленген. Ал зираттың орта бөлігінде ескі моланың іздері төбе үйіндісіне айналған. Зираттан оңтүстікке қарай 3 км жерде Атығай баба және қожа зираты (GPS т. 8) тіркелді. Зират далалық жолдың бойында, тоғайдың ішіне қарай ене орналасқан. Зираттың шығыс бөлігінің орта тұсында қызыл кірпіштен тұрғызылған зираттың қақпасы (арка түрінде) орналасқан. Оның жоғарғы бөлігінде «Атығай баба және қожа руларымызға» (2010 ж.) деп жазылған. Біз осы жазуға қарап зираттың атауын бердік. Зиратты жағалай әдеттегі ор қазылған. XX ғ. 20–80 жж. аралығына жататын 30 жуық жалпақай эпиграфикалық құлпытас сақталған. Ең көнесі 1925 ж. араб графикасымен жазылған.

Экспедицияның келесі зерттеу нысандары Булаев ауылынан солтүстік-шығыс өлкесіндегі Лебяжье ауылының маңында орын тепкен Құралай қорымы, Әміре зираты және Ортақшы ауылының зираты болып табылды (бұл ауыл информатордың мәліметінше 1970 жж. тарап кеткен). Құралай қорымы Лебяжье ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 4,17 шақырымдық, Құралай ауылынан солтүстік-батысында 1,5 шақырымдық жерде орналасқан. Қорым солтүстік-шығыстан оңтүстік-батыс бағытта созыла үлкен аумақты алып жатыр және жан-жағын қоршай ор қазылған. Қорымның орталық бөлігінде көне бейіттің іздері байқалды. Олардың барлығы дерлігі топырақ үйіндісіне айналған. Ескі бейіттің жан-жағын қоршай қазіргі заманғы жерлеулер шоғырланған. Онда негізінен соғыс жылдарынан кейінгі және қазіргі заманғы құлпытасстар сақталған (4-сурет).

4-сурет. Құралай қорымы. 1970 жж. құлпытас және темір қоршауымен.
Суретті түсірген Б. Әшім

Қорымнан солтүстік-батысқа қарай 12 шақырымдық жерде тоғай ішінде орын тепкен Әміре зиратының жоспары квадрат болып келген, әдеттегідей жан-жағын қоршай ор қазылған. Қорымда сақталған ең көне құлпытас 1931 ж. жатады. Зиратта қазіргі күнге дейін мәйіт жерлейді (2016 ж.). Қорымның басым бөлігі темір қоршаумен төртқұлақ түрінде жасалған; төрт бұрышында төрт айшық көтерілген. Әміре зиратынан оңтүстік-батысқа қарай Ортақшы ауылының зираты 1960 жылдардан кейінгі бейіттерден тұрады. Атығай-қарауыл руларының өкілдері басым жерленген. Шығысында зират үй орналасқан. Кейбір құлпытастарда ішінара латын әріппен жазылған жазулар кездесті.

Зерттеу нәтижелері

Батыс Моңғолия мен Қазақстандағы қазақтың жерлеу кешендерінің зерттеу тарихын үш кезеңге бөлуге болады. Бірінші кезеңде (XIX ғ. екінші жартысы – XX ғ. басы) қазақтың жерлеу рәсімі мен қабір ескерткіштерін, сондай-ақ қазақтың дәстүрлі мәдениетіне қатысы бар некротопонимдерді зерттеуге арналған еңбектер негізінен орыс ғылыми әрі қоғамдық қайраткерлерінің қаламынан шықты. Бірақ сол кезде жарияланған мақалаларында зерттеушілер нақты топонимикалық объектілерді зерттейміз деген мақсат қоймағасын, бұлар бөлек емес, қазақтың дәстүрлі жерлеу кешендерінің ажырамас бөлігі ретінде зерттелінді. Топонимика (соның ішінде некротопонимдер) ғылыми зерттеулердің бөлек бағыт болмағаны сондықтан болса керек. Екіншіден, кеңестік дәуірде этнография саласындағы зерттеулер көбінесе жергілікті өлкетанушылар (С.Р. Лаптев сынды) тарапынан жүргізілді. XX ғ. 70 жылдарының екінші жартысынан бастап ғылыми орталықтардың бірі Омбы қаласында қазақ дәстүрлі мәдениетін зерттеуге жаңа серпін берілгенімен, некротопоним мәселесі ғалымдардың назарынан тыс қалды. Қазіргі таңда Қазақстанда тарих және филология ғылымдарында топонимикаға қатысты мәселелер топонимдердің шығу тегі, құрамы һәм мазмұны сияқты проблемаларды қамтиды.

Қорытынды

Талданған материал келесі қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Зерттеу көрсеткендей, некротопонимдер саласындағы ғылыми зерттеулер бірқатар ғылыми мәселелерді шешуге көп мүмкіндіктер береді. Атап айтқанда, біз белгілі бір халықтың, оның ішінде қазақтардың да, этникалық тарихына қатысты мәселелерді айтып отырмыз. Сонымен қатар, некротопонимдерді жергілікті халықтан алынған мәліметтермен байланыстыра отырып зерттеу, некротопонимдердің белгілі бір түрінің таралу шегін және ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретіндерін айта кету жөн. Бірақ мұндай мәселелер бірнеше ғылымдардың (география, этнология, тарих, филология және т.б.) тоғысқан жерінде болғандықтан, бұлар кешенді әдіс-тәсілді қолдануды қажет етеді.

Әдебиеттер:

Ахметова Ш.К., Толпеко И.В. Мемориально-культурные комплексы как сакральное пространство в традиционной культуре казахов Омского Прииртышья // Вестник Омского университета. Серия «Исторические науки». 2018. № 3 (19). С. 288–296.

Ахметова Ш.К., Толпеко И.В. Детский погребальный обряд казахов юга Западной Сибири // Вестник Омского университета. Серия «Исторические науки». 2022. Т. 9, № 4 (36). С. 160–172.

Берг Л., Елпатьевский В., Игнатов П. О соленых озерах Омского уезда. СПб., 1898. 23 с.

Берг Л., Игнатов П. Соленые озера Селеты-Денгиз, Теке и Кызыл-Как Омского уезда. Физико-географический очерк // Записки ЗСО ИРГО. М.: Синодальная тип., 1901. 86 с.

Грумм-Гржимайло Г.Е. Западная Монголия и Урянхайский край. 1914. Т. 1. 569 с.

Живописная Россия. Отечество наше в земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении / Под общей ред. П.П. Семенова. Т. X. Русская Средняя Азия. Санкт-Петербург, Москва: Изд. Товарищества М.О. Вольф, 1885. 452 с.

Ковальская С.И., Хизат А. Возвращение казахов-препатриантов из Монголии на историческую родину // История повседневности. 2012. № 4. С. 50–64.

Кошман Т.В., Хабдулина М.К., Дукомбайев А.Т. Некрополь Караоткель: сакрально-религиозная функция кладбища // Вестник ЕНУ им. Л. Гумилева Серия: Исторические науки. Философия. Религиоведение. 2022. Т. 139. № 2. С. 76–95.

Майоров М.В. Некротопоним как новый термин в ономастике // Русская речь. 2010. № 4. С. 89–93.

Мусагажинова А.А. Этноархеологический метод в изучении погребального обряда казахов Павлодарского Прииртышья // Вестник Омского университета. 2015. № 2. С. 134–136.

Народы России. Киргизы. Санкт-Петербург: Типография Товарищества «Общественная польза», 1879. 58 с.

Россия. Полное географическое описание нашего Отечества: настольная и дорожная книга для русских людей / Под ред. В.П. Семенова. Т. XVIII. Киргизский край. Санкт-Петербург: Издание А.Ф. Девриена, 1903. 448 с.

Словцов И.Я. Путевые записки, веденные во время поездки в 1878 году в Кокчетавский уезд // ЗССО ИРГО. Омск: Тип. окр. штаба, 1881. Кн. III. С. 1–152.

Словцов И.Я. Путевые записки, веденные во время поездки в Кокчетавский уезд Акмолинской области в 1878 году // ЗССО ИРГО. Омск: Тип. окр. штаба, 1897. Кн. XXI. С. 1–199.

Смагулов Б.К. Погребальный обряд казахов юго-восточных районов Омской области // Вестник Омского университета, 2002. № 3. С. 61–64.

Катанаев Г.Е. От редакции (примечание) // ЗССО ИРГО. Омск: Тип. окр. штаба, 1897. Кн. XXI. С. 1–2.

Омбы облысының мемлекеттік тарих архиві. 2118-қ. 1-т. 28-іс. «Поездка на озеро Боровое в Северном Казахстане, 1957 г.».

Омбы облысының мемлекеттік тарих архиві. 2118-қ. 1-т. 34-іс. «Альбом с фотографиями к поездкам по Омской области. По Черлакскому тракту; в Курумбельскую степь, Оконешниковский район, 1958 г.»).

Шнэ В.К. Зимовки и другие постоянные сооружения кочевников Акмолинской области // Записки Зап.-Сиб. отдела ИРГО. Кн. XVII. Омск, 1894. Вып. I. С. 1–18.

Численность населения по отдельным этносам Республики Казахстан. На начало 2024 года. Сер. 18. Демографическая статистика. Дата релиза: 22.04.2024. Астана, 2024.

References:

Akhmetova Sh.K., Tolpeko I.V. (2018) Memorialno-kultovye komplekсы kak sakralnoye prostranstvo v traditsionnoy kulture kazakhov Omskogo Priirtyshya [Memorial-cult complexes as sacral spaces in the traditional culture of the Kazakhs of Omsk Irtys region] // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Istoricheskiye nauki». № 3 (19). P. 288–296. (in Rus.)

Akhmetova Sh.K., Tolpeko I.V. (2022) Detsky pogrebalny obryad kazakhov yuga Zapadnoy Sibiri [Children's funeral rite of the Kazakhs of the south of Western Siberia] // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Istoricheskiye nauki». Т. 9, № 4 (36). P. 160–172. (in Rus.)

Berg L., Yelpatyevsky V., Ignatov P. (1898) O solenykh ozerakh Omskogo uyezda [About the salt lakes of Omsk district]. SPb., 23 p. (in Rus.)

Berg L., Ignatov P. (1901) Solenye ozera Selety-Dengiz, Teke i Kyzyl-Kak Omskogo uyezda. Fiziko-geografichesky ocherk [Salt lakes Selety-Dengiz, Teke and Kyzyl-Kak, Omsk district. Physico-geographical sketch] // Zapiski ZSO IRGO. M.: Sinodalnaya tip. 86 p. (in Rus.)

Chislennost naseleniya po otdelnyim etnosam Respubliki Kazakhstan. Na nachalo 2024 goda. Ser. 18. Demograficheskaya statistika. Data reliza: 22.04.2024 [Population size by individual ethnic groups of the Republic of Kazakhstan. At the beginning of 2024. Ser. 18. Demographic statistics. Release date: 04/22/2024]. Astana, 2024. (in Rus.)

Grumm-Grzhimaylo G.E. (1914) Zapadnaya Mongoliya i Uryankhaysky kray [Western Mongolia and Uriankhai region]. T. 1. 569 s. (in Rus.)

Katanayev G.E. (1897) Ot redaktsii (primechaniye) [From the editor (note)] // ZZSO IRGO. Omsk: Tip. okr. shtaba. Kn. XXI. P. 1–2. (in Rus.)

Kovalskaya S.I., Khizat A. (2012) Vozvrashcheniye kazakhov-prepatriantov iz Mongolii na istoricheskuyu rodinu [Return of pre-patriate Kazakhs from Mongolia to their historical homeland] // Istoriya povsednevnosti. № 4. P. 50–64. (in Rus.)

Koshman T.V., Khabdulina M.K., Dukombayev A.T. (2022) Nekropol Karaotkel: sakralno-religioznaya funktsiya kladbishcha [Necropolis Karaotkel: sacred-religious function of the cemetery] // Vestnik YeNU im. L. Gumileva Seriya: Istoricheskiye nauki. Filosofiya. Religiovedeniye. T. 139. № 2. P. 76–95. (in Rus.)

Mayorov M.V. (2010) Nekrotoponim kak novy termin v onomastike [Necrotoponym as a new term in onomastics] // Russkaya rech. № 4. P. 89–93. (in Rus.)

Musagazhinova A.A. (2015) Etnoarkheologichesky metod v izuchenii pogrebalnogo obryada kazakhov Pavlodarskogo Priirtyshya [Ethnoarchaeological method in the study of the funeral rites of the Kazakhs of the Pavlodar Irtysh region] // Vestnik Omskogo universiteta. № 2. P. 134–136. (in Rus.)

Narody Rossii. Kirgizy (1879) [Peoples of Russia. Kyrgyz]. Sankt-Peterburg: Tipografiya Tovarishchestva «Obshchestvennaya polza». 58 s. (in Rus.)

Omby oblysynyn memlekettik tarikh arkhivi. 2118-k. 1-t. 28-is. «Poyezdka na ozero Borovoye v Severnom Kazakhstane, 1957 g.» [«A trip to Lake Burabay in North Kazakhstan, 1957»]. (in Rus.)

Omby oblysynyn memlekettik tarikh arkhivi. 2118-k. 1-t. 34-is. «Albom s fotografiyami k poyezdkam po Omskoy oblasti. Po Cherlaskomu traktu; v Kurumbelskuyu step, Okoneshnikovskiy rayon, 1958 g.» [«Album with photos for trips in the Omsk region. Along the Cherlak tract; In the Kurumbel steppe, Okoneshnikovskiy district, 1958»]. (in Rus.)

Rossiya. Polnoye geograficheskoye opisaniye nashego Otechestva: nastolnaya i dorozhnaya kniga dlya russkikh lyudey / Pod red. V.P. Semenova [Russia. A complete geographical description of our Fatherland: a reference and travel book for Russian people]. T. XVIII. Kirgizskiy kray. Sankt-Peterburg: Izdaniye A.F. Devriyena, 1903. 448 p. (in Rus.)

Shne V.K. (1894) Zimovki i drugiye postoyannye sooruzheniya kochevnikov Akmolinskoy oblasti [Wintering quarters and other permanent structures of nomads of the Akmolola region] // Zapiski Zap.-Sib. otdela IRGO. Kn. XVII. Omsk. Vyp. I. P. 1–18. (in Rus.)

Slovtsov I.Ya. (1881) Putevye zapiski, vedennyye vo vremya poyezdki v 1878 godu v Kokchetavskiy uyezd [Travel notes kept during a trip in 1878 to Kokchetav district] // ZZSO IRGO. Omsk: Tip. okr. Shtaba. Kn. III. P. 1–152. (in Rus.)

Slovtsov I.Ya. (1897) Putevye zapiski, vedennyye vo vremya poyezdki v Kokchetavskiy uyezd Akmolinskoy oblasti v 1878 godu [Travel notes kept during a trip to Kokchetav district of Akmolola region in 1878] // ZZSO IRGO. Omsk: Tip. okr. shtaba, 1897. Kn. XXI. P. 1–199. (in Rus.)

Smagulov B.K. (2002) Pogrebalny obryad kazakhov yugo-vostochnykh rayonov Omskoy oblasti [Funeral rite of the Kazakhs of the south-eastern regions of the Omsk region] // Vestnik Omskogo universiteta. № 3. P. 61–64. (in Rus.)

Zhivopisnaya Rossiya. Otechestvo nashe v zemelnom, istoricheskom, plemennom, ekonomicheskom i bytovom znachenii / Pod obshchey red. P.P. Semenova [Picturesque Russia. Our Fatherland in land, historical, tribal, economic and everyday meaning]. T. Kh. Russkaya Srednyaya Aziya. Sankt-Peterburg, Moskva: Izd. Tovarishchestva M.O. Volf, 1885. 452 s. (in Rus.)

¹Ашим Б.А., ²Бурханов Б.

^{1,2} *Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК,
Алматы, Казахстан*

E-mail: ¹ashim.baglan@gmail.com, ²burkhanov.b@inbox.ru,

ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСКИХ НЕКРОТОПОНИМОВ МОНГОЛИИ И КАЗАХСТАНА (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – ПЕРВАЯ ЧЕТВЕРТЬ XXI ВВ.)

Аннотация. Статья посвящена изучению погребальных памятников (некротопонимов) казахов Казахстана и западных районов Монголии, где в настоящее время проживает подавляющее большинство казахов этой страны. Организованные в указанный период различного рода экспедиции собрали обширный материал по истории, географии, этнографии, а также топонимике Монголии и Казахстана. При этом в контексте рассматриваемой нами темы следует особо отметить, что научные экспедиции и поездки отдельных исследователей не носили специального топонимического характера, а проводились в рамках общего изучения истории, географии и Монголии и Казахстана. Цель данной статьи – проанализировать содержание и основные направления изучения некротопонимов Казахстана и западных районов Монголии. При написании работы использовались методы факторного и диахронного анализа, а также метод синтеза. В ходе изучения данного вопроса автор пришел к выводу, что изучение казахских некротопонимов проводилось в рамках исследования традиционной культуры казахов, в частности, погребального обряда. Собранный материал показывает, что в традиционном казахском обществе некротопонимы выполняли различные как чисто практические, так и этнокультурные функции. В частности, речь в том числе идет о функциях сохранения исторической памяти населения (памяти об исторических событиях), ориентации людей на местности во время их передвижения по обширным степным пространствам, обозначения пределов родовых территорий казахов и др.

Благодарность: Данная статья подготовлена в рамках выполнения научного проекта BR21882416 «Историческая география Центральной Азии».

Ключевые слова: казахи Монголии, казахская диаспора, казахские некротопонимы, кладбища, погребальные памятники, научные экспедиции, традиционная культура.

¹Ashim B.A., ²Burkhanov B.

*Sh.Sh. Ualikhnov Institute of History and Ethnology, Almaty, Kazakhstan,
E-mail: ¹ashim.baglan@gmail.com, ²burkhanov.b@inbox.ru*

STUDYING KAZAKH NECROTOPYNOMS OF MONGOLIA AND KAZAKHSTAN (SECOND HALF XIX - FIRST QUARTER OF THE XXI CENTURIES)

Abstract. The article is devoted to the study of funeral monuments (nektrotopynoms) of the Kazakhs of Kazakhstan and the western regions of Mongolia, where the overwhelming majority of the Kazakhs of this country currently live. Various kinds of expeditions organized during this

period collected extensive material on the history, geography, ethnography, as well as toponymy of Mongolia and Kazakhstan. Moreover, in the context of the topic we are considering, it should be especially noted that scientific expeditions and trips of individual researchers were not of a special toponymic nature, but were carried out as part of a general study of history, geography, Mongolia and Kazakhstan. The purpose of this article is to analyze the content and main directions of studying necrotoponyms of Kazakhstan and the western regions of Mongolia. When writing the work, the methods of factor and diachronic analysis, as well as the synthesis method, were used. In the course of studying this issue, the author came to the conclusion that the study of Kazakh necrotoponyms was carried out as part of a study of the traditional culture of the Kazakhs, in particular, funeral rites. The collected material shows that in traditional Kazakh society necrotoponyms performed various purely practical and ethnocultural functions. In particular, we are talking about the functions of preserving the historical memory of the population (memory of historical events), orienting people on the ground during their movement across vast steppe spaces, marking the limits of the ancestral territories of the Kazakhs, etc.

Acknowledgment: The reported study article is part of project BR21882416 «The Historical Geography of the Central Asia».

Keywords: Kazakhs of Mongolia, Kazakh diaspora, Kazakh necrotoponyms, cemeteries, funerary monuments, scientific expeditions, traditional culture.

Авторлар туралы мәлімет:

Бағлан Әбдірахманұлы Әшім, ғылыми қызметкер, ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты, Алматы, Қазақстан.

Бимурад Бұрханов, ғылыми қызметкер, ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты, Алматы, Қазақстан.

Информация об авторах:

Бағлан Абдрахманұлы Ашим, научный сотрудник, Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК, Алматы, Казахстан.

Бимурад Бурханов, научный сотрудник, Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК, Алматы, Казахстан.

Information about the authors:

Baglan A. Ashim, scientific researcher, Sh.Sh. Valikhanov Institute of History and Ethnology of Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan.

Bimurad Burkhanov, scientific researcher, Sh.Sh. Valikhanov Institute of History and Ethnology of Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan.